

Andrew, 'n swartwitpens-teelbul
van Mattanu Private Game
Reserve

Volhoubaarheid van die wildbedryf in die toekoms van SA

DR JOHAN KRIEK, een van ons pionierwildboere, bespreek genetiese diversiteit en seleksie en kom tot die slotsom dat die wildbedryf in die hande van wildboere self is. Daar is geen "borrel" nie.

Foto: Johann Kriek jr

Geskiedenis

Toe ek in die vroeë 80's in die wildbedryf begin het, was die getalle van swartwitpense en bastergemsbokke baie laag in SA, maar nog volop in die ander Afrikalande. Ek het toe besef dat daar 'n geleentheid is om wild na SA in te voer. Ek het in 1984 tsessebes vanaf Zimbabwe ingevoer. Later, in 1987, het ek swartwitpense, bastergemsbokke en Lichtenstein se hartbeeste vanaf Malawi ingebring. Swartwitpense het vir 'n rekordprys van R7 000 stuk verkoop en ek het die bastergemsbokke teen R14 500 verkoop. Tien Lichtenstein se hartbeeste is aan die Krugerwildtuin verkoop en 'n verdere vyf is aan hulle geskenk. Die oorblywende groep diere is in 'n teelprojek saam met 'n vriend, oorlede dr Dirk Neethling, by Potgie-

tersrus (vandag Mokopane) gevestig. In dieselfde area het ons begin met die teel van ander skaars wildsoorte – dit word deur baie persone as die begin van die skaarswildbedryf in SA gesien. Ná bogenoemde projek het ek weer aansoek gedoen om nog diere uit Malawi in te voer en het toe in 1990 goedkeuring gekry, waarna die beplanning vir hierdie operasie dadelik begin het. In 1991 het ek weer met 95 bastergemsbokke en 65 swartwitpense veilig in Pietersburg (vandag Polokwane) geland en hulle aan verskeie wildboere verkoop. Ek glo dit is in hierdie vroeë jare wat die bedryf regtig begin het en gestimuleer was om vin-nig tot 'n groot bedryf te groei. In daardie jare was daar so min bokke in ons land dat boere net getalle probeer opbou het en nie so ingestel was op

horinglengte en gehalte nie.

Die bastergemsbokpopulasie van SA was baie klein en het basies bestaan uit sowat 20 diere wat oorspronklik vanaf die Waterberge, Potgietersrus-omgewing, na Percy Fyfe geskuif is vir 'n teelprojek deur die staat. Invoere was dus noodsaaklik om die genetiese diversiteit van die bastergemsbok te verbeter en om in die aanvraag te voorsien. Sonder die Kasungu- en Nyika-bastergemsbok was ons gene maar baie beperk. Ongelukkig is dit toegelaat dat in die daaropvolgende jare 'n groep westelike bokke (*Hippotragus equinus koba*) ingebring word. Daar is later bewys dat dié groep diere aan 'n ander subspecies behoort en dus die inheemse suidelike bastergems-

Vervolg op bladsy 116 ♦♦

Volhoubaarheid van die wildbedryf in die toekoms van SA

➔ *Vervolg vanaf bladsy 114*

bokpopulasie se voortbestaan kon bedreig. Verder het die destydse owerhede ook geglo dat die suidelike groepering uit 'n suidwestelike (*Hippotragus equinus equinus*) en 'n suidoostelike (*Hippotragus equinus cottoni*) groepering bestaan het. 'n Moratorium is toe ingestel op die beweging van alle bastergembokke in SA in 2000. Ná vyf jaar se navorsing deur die Universiteit Stellenbosch (prof T Robinson en prof B van Vuuren) is bewys dat beide groeperinge inheems is en uit dieselfde subspesie bestaan. Dit is bewys toe 104 diere uit Botswana na SA ingevoer is en beide groeperinge in een populasie aanwesig was ná toetse op van die diere. Dit is verder bevestig toe 'n bastergembokkarkas, wat aan die sogenaamde suidoostelike groepering behoort het, in 'n grot in die sogenaamde suidwestelike groeperingarea naby Potgietersrus gevind en getoets is. Daarna is alle bastergembokke suid van Tanzanië (insluitend lande soos Malawi, Zambië, Zimbabwe, Mosambiek, Suid-Afrika, Botswana en Namibië) gesien as dieselfde subspesie, nl suidelike bastergembokke (*Hippotragus equinus equinus*). Die verouderde subspesienaam *Hippotragus equinus cottoni* kan eintlik totaal van alle rekords verwyder word.

As gevolg van die bevindinge is die moratorium in 2004 gelig (aangesien bewys is dat die vermoede dat daar twee aparte groeperinge is, verkeerd was). Voor die moratorium in 2000, is bastergembokke vir meer as R200 000 stuk verkoop en pryse het aansienlik gedaal weens die moratorium.

Die westelike uitheemse subspesie (*Hippotragus equinus koba*) het dit

DNS in die wildbedryf het sy plek, maar dit word verkeerdlik bemark as die noodsaaklikste aspek van wildteling.

Dit was in daardie jare dat ek besef het dat deur genetiese diversiteit, opteling en seleksie, ons die kuddes in SA drasties sal kan verbeter. Dit is die boere van daardie jare wat met seleksie die diere in ons land beter geteel het. Daar was baie min invoere van wild na daardie projekte en dus was die meng van gene en seleksie baie belangrik.

genoodsaak om DNS-toetse vir die verskuiwing van bastergembokke verpligtend te maak en dit het weer vertroue in die skaars bastergembokke laat groei. Die goeie beheer en regulering van die toetse dra by tot die ongelooflike groei en ommaswaai in die aanvraag na die skaarsste spesie in Suidelike Afrika.

Dit was in daardie jare dat ek besef het dat deur genetiese diversiteit, opteling en seleksie, ons die kuddes in SA drasties sal kan verbeter. Daardie jare was daar nie so baie veilings en gehalte-genetika, met 50-duim swartwitpense en buffelbulle te koop nie. Dit is die boere van daardie jare wat met seleksie die diere in ons land beter geteel het. Daar was baie min invoere van wild na daardie projekte en dus was die meng van gene en seleksie baie belangrik.

Genetiese diversiteit en seleksie

Die swartwitpenspopulasie in die noorde van SA was baie ingeteel en dus was daar baie vrektes onder jong diere. Dit het my laat besef dat genetiese diversiteit noodsaaklik is vir die volhoubaarheid van al die skaars spesies. Dus was my mikpunt om soveel gene moontlik in dieselfde subspesie te meng om die beste resultate te kry. Die horinggroottes het so afgeneem oor die laaste eeu as gevolg van jagters dat dit baie belangrik was om weer vir horinglengte te begin selekteer. Daar is egter nie net vir horinglengte geselekteer, soos die geval by baie hedendaagse boere vandag is nie, want die liggaamsbou, fertiliteit, ens, van die diere is net so belangrik indien nie belangriker nie. Kuddes se voorkoms is dikwels 'n goeie aanduiding van genetiese diversiteit. Ingeteelde diere (klein genepoel) produseer gewoonlik een fenotipe, soos bv baie donker swartwitpense, of almal met net sekere gesigmerke en ook baie keer 'n groot persentasie skewe en nou horings. Sodra mens die gene meng, kry jy van ligte tot donker bruin

diere, van donker tot ligter gesigmerke en gewoonlik baie beter en meer simmetriese horingvorms.

My oorspronklike swartwitpenskudde was van Malawi ingevoer. Ek het meer van die Zimbabwe-bokke gehou, wat deesdae die sogenaamde Matetsi-swartwitpense genoem word, en het dus my kudde met hulle vervang nadat ek in 1994 van hulle ingevoer het. Ek wou ook van die SA Letaba-gene hê en het dus een van my bulle geruil om sodoende die Letaba-gene in my kudde in te bring (ook omdat hulle aangepas is by ons plaaslike omstandighede). Later jare het ek toe 'n Wes-Zambiese bul gebruik wat vir my baie mooi verse geteel het as gevolg van basterkrag. Hierdie verse was korter op die been en frisser gebou met mooi ronde agterkwarte.

Die grootste bul in die land is Piet, wat dus my volgende teiken was en ek het toe een van sy seuns, Andrew, in my kudde ingebring. Met hierdie kombinasie van genetiese diversiteit en seleksie is van die mooiste swartwitpense in Afrika gebore, met koeie van oor die 30 duim as gemiddeld. Een van ons koeie, genaamd Mattanu Queen, is geteel uit die Zimbabwe-bokke en haar horings meet nou $38\frac{3}{8}$ duim, wat haar seker een van die grootste koeie in Afrika maak. Met die kombinasie met Andrew, wat 'n jaar terug op 47 duim gemeet is en nou seker naby 50 duim is op 6 jaar en 3 maande, dink ek gaan ons nou die era van 50+ duim betree. My filosofie was altyd dat hoe meer pakke kaarte jy meng, hoe meer kans het jy om 'n joker te trek! Meng al die gene van dieselfde subspesie, *niger niger*, vir die beste resultate. Genetiese diversiteit, glo ek, is die enkele belangrikste eienskap waarna gestrewe moet word met die teling van swartwitpense (eintlik maar alle diere) om die aanpasbaarheid en genetiese potensiaal te ontsluit. Sodra die diversiteit verkry is, is lynteling goed om sekere eien-

Vervolg op bladsy 118 ➔

*Mattanu Queen van 38³/₈”
met Jacques en dr Johan
Kriek by haar*

Volhoubaarheid van die wildbedryf in die toekoms van SA

♦ Vervolg vanaf bladsy 116
skappe uit te lig.

Bemerkingsfoefies van DNS

DNS in die wildbedryf het sy plek, maar dit word verkeerdlik bemark as die noodsaaklikste aspek van wildteeling. Die ervaring en oog van 'n wildteiler of *stockman* kan nooit deur genetika vervang word nie. Dit word meer vir bemarking uitgebuit as wat die regte doel daarvan behoort te wees, nl om vaderskap te bepaal. Dit het wel belangrik geraak om die hoë pryse te regverdig wat deesdae vir topgenetika betaal word. DNS-toetse is ook baie behulpsaam met die bepaling van jou kudde se genetiese materiaal, wat weer belangrik is vir opteling. Dit is absoluut integraal vir subspesie-differensiasie of om hibriede (*hybrids*) te bepaal, veral waar sekere subspesies uitheems is, soos by bastergemsbokke en bontebokke.

Dit raak vir my 'n bietjie belaglik dat sekere instansies of laboratoriums deesdae elke nuwe boer probeer ompraat om op al hulle bokke DNS-toetse te laat doen en nog rekord daarvan te hou ook. Om dagoudkalfies te vang, te *tag*, DNS te neem, vader- en moederskap te bepaal, ens,

maak van 'n wildplaas en natuurlike wildboerdery 'n dieretuin. Besluit dus versigtig of hierdie prosedures noodsaaklik is of net bemark word om sekere instansies ekonomies te bevoordeel. 'n Voorbeeld van die huidige verwarring is dat daar onlangs swartwitpensverse uit een kudde (met dieselfde pa) apart opgeveil is omdat hulle DNS Tanzanies, Zambies en Matetsi toets, hoewel die kudde al vir jare saam bestuur word.

Verdere verwarring heers rondom die Matetsi-swartwitpens. Enige swartwitpens wat deesdae nie Zambies / Wes-Zambies of Tanzanies is nie, is nou 'n Matetsi. Dit is nie 'n subspesie nie, maar 'n area in Zimbabwe waar daar in die verlede baie groot swartwitpens gejaag is as gevolg van goeie genetiese diversiteit en hoë fosfaat en ander minerale. Die Matetsi is toe begin gebruik as bemarking van Zimbabwe-swartwitpens en nou word die naam gebruik vir enige swartwitpens wat Letaba (SA), Namibies of Zimbabwies kan wees, met beduidende genetiese diversiteitsverskille.

Volgens my is daar Malawi-bokke (van hulle toets Tanzanies), Zambiese bokke, Zimbabwe-bokke (sg Matetsi), Namibië-bokke (Caprivi) en SA-bokke (Letaba-gene). Die bemarking van sekere DNS-geverifieerde bloedlyne poog om sekere kuddes van sekere boere meer werd te maak. Die dag is naby dat boere eerder gehaltdiere met genetiese diversiteit sal wil

aankoop in plaas van bemarkte bloedlyne – soortgelyk aan wat reeds met buffelboerdery gebeur het. Eers was dit Oos-Afrika, toe Madikwe en toe Kruger, en nou is dit net enige besondere buffel, maak nie saak watse DNS die dier het nie. In die nabye toekoms, wanneer die meeste wildboere bastergemsbokke, swartwitpens en buffels gaan hê, sal die boere met diere wat oor die beste genetiese diversiteit en horinglengtes beskik, nog steeds 'n goeie mark hê aangesien almal altyd besondere diere met goeie gene soek. Jagters soek altyd trofeediere met groot horings en gelukkig gaan geen jagter 'n DNS-sertifikaat vra of wonder uit water bloedlyn sy 50-duim swartwitpens en buffel kom nie.

Einddoel is jag, dus moet getalle bestuur (beheer) word

Te veel wildboere teel net vir getalle. Vroulike diere word versamel en manlike diere word op 'n jong ouderdom, dikwels voor hulle potensiaal nog bepaal kan word, goedkoop verkoop. Wat mense nie besef nie, is dat hulle besig is om hul eie bedryf in die voet te skiet met 'n oormaat produksie van goedkoop, manlike diere. Grond is te duur om genoeg spasie te maak vir al die manlike diere, dus oorlaai baie ouens die mark met jong bulletjies. Bulletjies met goeie gene het so waardevol geraak dat dit die moeite werd sou wees om ekstra grond te koop en die bulle daar te laat grootword om eers te sien of hulle potensiaal het vir goeie teeldiere alvorens hulle as jagbulle verkoop word. Hou altyd in gedagte dat daar elke jaar bv 15 manlike diere per spesie gaan wees uit 30 koeie. Om optimale pryse te kry vir die bulle, vir die teel- of jagmark, moet jy hulle darem tot op sesjarige ouderdom kan hou. Dus het jy dan 15 bulle per jaar x 6 jaar = 90 bulle. Niemand wil hulle bulle onnodig voer nie en daarom moet mens grond hê vir 90 bulle x ±8 ha/bul = 720 ha per spesie. As boere dit in ag kan neem en vroulike diere se getalle beperk tot die hoeveelheid bulle wat hulle kan grootmaak (op hul grond), hetsy vir jag- of teeldoelendes, glo ek ons gaan vir nog baie dekades 'n volhoubare wildbedryf en wildboerdery hê.

Dus is die toekoms van die wildbedryf in ons eie hande en die sogenaamde *bubble* sal nooit bars nie! 🐘